

МОДЕЛЬ ДОБРОЗИЧЛИВОГО ДО ДІТЕЙ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Т. В. Водолазська

Проаналізовано модель школи доброзичливого ставлення до дитини, що реалізується в рамках міжнародної програми ЮНІСЕФ "Child-friendly schools", надано характеристики доброзичливого освітнього середовища, вивчено педагогічні умови його створення.

Ключові слова: школа доброзичливого ставлення до дитини, доброзичливе освітнє середовище, безпечне освітнє середовище, психологічно безпечне освітнє середовище, цілісне освітнє середовище.

Водолазская Т. В. Модель доброжелательной к детям образовательной среды

Проанализирована модель школы доброжелательного отношения к ребенку, которая реализуется в рамках международной программы ЮНЕСКО "Child-friendly schools", приведены характеристики доброжелательной образовательной среды, изучены педагогические условия ее создания.

Ключевые слова: школа доброжелательного отношения к ребенку, доброжелательная образовательная среда, безопасная образовательная среда, психологически безопасная образовательная среда, целостная образовательная среда.

Vodolazskaya T. Child-friendly Model of Learning Environment

Paper reviews the present model of the child-friendly school, fulfills in the framework of UNICEF international program "Child-friendly schools", gives the characteristics of a friendly learning environment and studies the pedagogical conditions of its creation.

Keywords: child-friendly school, friendly learning environment, safe learning environment, psychologically safe learning environment, holistic educational environment.

Основними ідеями сучасної освіти, що підтримуються і поширюються міжнародною організацією ЮНІСЕФ, є ідеї забезпечення прав, свобод та інтересів дітей, представлені в концепції програми "Школа доброзичливого ставлення до дитини" ("Child-friendly schools") [12]. Зміст статті ґрунтується на основних положеннях моделі школи доброзичливого ставлення до дитини, що реалізується в рамках названої програми і, розглядаючись як стандарт якості в галузі базової освіти, впроваджується в 155 країнах світу (Україна не входить у цей перелік). Автори концепції пропонують розглядати школу під кутом доброго ставлення, прихильності до дітей, бажання зробити для них добро, принести користь. Доброзичлива до дітей школа – це школа, у якій дітям надається право навчатися відповідно до їх індивідуальних здібностей у сприятливому середовищі [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням безпеки навчального процесу в сучасній українській школі приділяється значна увага. Безпечне освітнє середовище школи – таке, у якому біль-

шість учасників мають позитивне до нього ставлення, високі показники індексу задоволеності потреб і захищеності від психологічного насилля. Психологічно безпечне освітнє середовище виступає як ефективна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів і педагогів, розвитку психологічного здоров'я, особистісному зростанню, гармонізації особистості.

Питаннями проектування освітнього середовища, у якому особистість затребувана, а його учасники відчують захищеність і задоволення основних потреб, займаються І. Баєва, Д. Іванов, В. Панов, В. Рубцов, В. Слободчиков, А. Тубельський. Особлива увага в дослідженнях приділяється проблемам організації безпечного середовища навчання в школі, діагностиці негативних соціальних процесів, впливу освітнього середовища на формування емоційної стійкості дітей.

Проблеми психологічної безпеки освітнього середовища присвячені дисертаційні дослідження І. Баєвої, Н. Рассохи. Психологічно безпечне освітнє середовище науковці тлумачать як середовище взаємо-

Водолазська Тетяна Володимирівна, старший викладач кафедри менеджменту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського

дії, вільне від проявів психологічного насилля, яке має референтну значущість для суб'єктів навчально-виховного процесу, характеризується переважанням гуманістичної центрації, відображається в емоційно особистісних і комунікативних характеристиках його суб'єктів [1, 2].

Дослідження свідчать про інтерес науковців до питань створення сприятливого інноваційного освітнього середовища [5, 6, 7, 11, 14]. Сучасна школа повинна стати не лише місцем, де дітей навчають, а й простором для їх повноцінного розвитку, середовищем становлення успішних, щасливих і здорових людей. Це можливо лише в атмосфері душевного комфорту, сприятливого соціального і психологічного клімату в школі, що підтримує розвиток особистості, її потенціал.

Постановка проблеми. Інтерес педагогічної спільноти до феномена "безпека", спеціальні дослідження в галузі інноваційного освітнього середовища [5, 8, 9, 12, 13, 14] спонукали до вивчення умов, що забезпечують комфортне перебування в освітніх установах учасників навчально-виховного процесу.

Мета статті полягає в аналізі характеристик доброзичливого освітнього середовища для створення моделі доброзичливого освітнього середовища – основи для практичної реалізації у початкових школах України.

Головними завданнями статті є: проаналізувати науково-педагогічну літературу відповідно до теми дослідження, вивчити досвід світової практики; визначити педагогічні умови формування доброзичливого до дитини освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Стан комфорту, безпеки і захищеності, позитивного світосприйняття й інтересу – це те, без чого неможливе здійснення ефективної освітньої діяльності у початковій школі. Дитина, котра перебуває з тієї або іншої причини в дискомфортному стані, не може повноцінно включитися у процес навчання, а значить, шкільна освіта не досягає своєї мети.

У наш час змінюється розуміння поняття "середовище", яке з неорганізованого певною мірою пасивного набору інформаційних, комунікаційних і об'єктних впливів на учня перетворюється на важливий елемент самоорганізації і розвитку психіки дитини. Саме таке середовище є запорукою безпеки учнів [11, с. 164].

У рамках міжнародної програми ЮНІСЕФ "Школа доброзичливого ставлення до дитини" освітнє середовище визначається як "доброзичливе до дитини і вчителя". Це середовище, у якому діти й учителі вчаться разом, утворюючи єдине ціле, середовище, у якому діти перебувають у центрі уваги і яке заохочує їх до ак-

тивної участі в навчанні. Указане середовище відповідає вимогам учителів щодо надання дітям якісної освіти. Воно має бути безпечним, здоровим і цілісним, учителі – добре підготовленими, а ресурси – забезпечувати фізичні, емоційні та соціальні умови для навчання [9].

Звернімося до результатів дослідження за програмою ЮНІСЕФ "Школа доброзичливого ставлення до дитини", що представлені у матеріалах звітів і журналів [9, 12, 13].

В аспекті фізичних характеристик середовища вивчалися можливості простору й дизайну класної кімнати для розвитку учнів. Дослідниками було визначено, що адаптація середовища до нових освітніх стратегій швидше відбувається тоді, коли архітектура класу проектується у просторі "навчальної студії" [6, с. 11].

Школи мають бути достатньо просторими, щоб забезпечувати кожній дитині потребу в русі, ознайомленні з навколишнім середовищем. Дітям необхідне місце, де вони можуть танцювати, грати в активні ігри, стрибати і пересувати предмети. Просторі класні кімнати створюють для учнів можливість одночасно працювати індивідуально і в групах [13]. Переміщення дітей на заняттях у початковій школі підвищує ступінь їх активності, суттєво впливає на характер навчальної діяльності, сприяє пом'якшенню агресивної поведінки [4, с. 43].

Простір класу автори концепції пропонують ділити на багатофункціональні автономні центри, що надають дітям можливість об'єднуватися, формувати групи за інтересами. Науковцями встановлено, що висока соціальна щільність при низьких ігрових ресурсах (або браку такої можливості) призводить до зростання агресивних реакцій у стосунках між дітьми; проте та сама щільність при достатніх ігрових ресурсах і можливостях їх використання не сприяє агресії.

Указані центри умовно виокремлюються завдяки пересувним перегородкам, відкритим полицям; за допомогою візуальних ефектів, наприклад, використання різних матеріалів покриття підлоги, текстури або кольору стін; за рахунок змін в освітленні або висоті стелі чи підлоги. Такі розділові, чітко визначені кордони сприяють соціальній взаємодії, стимулюють дослідницьку поведінку.

Діти молодшого шкільного віку мають потребу в особистому просторі, що дає змогу взаємодіяти з дорослими, забезпечує місце для гри, читання книг або відпочинку [7, с. 42]. У такому центрі повинні бути килими, зручні стільці і подушки, невисока книжкова полиця для книг та іграшок, а також простір для рослин або акваріума.

Навчання в доброзичливих школах не обмежується стінами класної кімнати. Клас під відкритим небом – майданчик для активних ігор, спостережень та досліджень. Пришкільна ділянка – місце для вирощування місцевих різновидів рослин, проведення дослідницького навчання. У деяких країнах доброзичливі школи забезпечують початкову професійну підготовку шляхом створення пришкільних ділянок або лабораторій біля школи. Результатом такої діяльності може стати отримання початкових професійних знань у галузі сільського господарства.

В Україні є практика створення класів під відкритим небом, екологічних стежок, дослідних ділянок, дослідницьких майданчиків. На жаль, цей досвід не став повсякденною нормою.

Міцне здоров'я – передумова ефективного навчання. Дослідження показують, що здорові діти вчаться краще, а шкільні програми з охорони здоров'я і забезпечення якісного харчування визнаються як засоби підвищення рівня успішності і благополуччя [13]. Доброзичливі школи значну увагу приділяють емоційному, психологічному і фізичному благополуччю дітей, захищаючи учнів від образ, расової дискримінації, етнічних забобонів або нав'язливого втручання учителів та однолітків.

В описаній моделі розширюється палітра педагогічної техніки, поступово долається авторитарний стиль спілкування між учителем і учнем, розвивається діапазон форм їх взаємодії, скорочується практика, при якій учитель працює фронтально із цілим класом.

У доброзичливих до дитини школах педагогічний процес базується на принципах:

- діти вчаться, не лише запам'ятовуючи факти, а досліджуючи, спостерігаючи, висловлюючи свої думки і припущення;
- у процесі навчання діти вчаться критично мислити;
- діти потребують свободи у використанні своїх внутрішніх ресурсів для вирішення проблем і водночас їм необхідне керівництво вчителя для найкращого використання своїх природних здібностей [13].

Такі принципи визначають діапазон форм і методів навчання. У широкому сенсі, увага приділяється тому, що відповідає інтересам дітей. Сучасний учитель початкової школи будує навчальний процес з урахуванням не лише вікових особливостей дитини, а й специфіки індивідуального розвитку її організму, фізіологічних і психічних процесів, широко використовуючи інформацію щодо збереження і зміцнення здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу у своїй педагогічній діяльності.

Освітні технології у початковій школі – важливий елемент освітнього процесу, що певною мірою впливає на якість усієї системи початкової освіти. Прийняття орієнтованої на дитину парадигми, що характеризується вираженою гуманістичною суттю, психотерапевтичною спрямованістю й орієнтацією на вільний і творчий розвиток школяра, стимулює активну появу і розвиток педагогіки співпраці, успіху.

К. Роджерс запропонував будувати навчання на інших (порівняно з традиційною школою) принципах. Головним серед них можна вважати принцип свободи у навчанні, який полягає в тому, щоб не робити за дитину, не вказувати, що робити, не вирішувати за неї її проблеми, а дати їй усвідомити себе, розбудити власну активність і внутрішні сили, щоб вона сама робила вибір, ухвалювала рішення і відповідала за них. Відповідно до поглядів науковця, завдання вчителя – не давати готові і, можливо, не потрібні учневі знання, а розвинути пізнавальну активність школяра, що виявиться у виборі змісту, цілей, методів роботи, поведінки, цінностей. Учитель, за К. Роджерсом, стимулює і полегшує самостійну діяльність учня.

До методів, що стимулюють "свободу у навчанні", належать: постановка проблем; використання різних джерел знання; метод контрактів; організація роботи в групах різного складу; організація навчання як дослідження; спеціальні заняття із самопізнання, міжособистісної взаємодії.

Перевагами такого навчання, перш за все, є увага до внутрішнього світу дитини, розвитку її особистості; по-друге, пошук нових методів, форм і засобів навчання.

Відповідно до моделі "Школа доброзичливого ставлення до дитини" під час класних занять діти не виступають пасивними споживачами знань, які їм дає вчитель. Цей процес інтерактивний, у його рамках діти – активні учасники навчальної діяльності: вони спостерігають, досліджують, слухають, міркують, ставлять запитання і "доходять до розуміння". У цьому полягає суть занять у всіх моделях шкіл, доброзичливих до дитини, і вчителі мають бути добре підготовлені, щоб застосовувати такий метод викладання.

При описаному підході до навчання не лише учитель навчає учня, але й учень учиє учителя, вони стають співробітниками, що кооперуються один з одним.

З огляду на модель "Школа доброзичливого ставлення до дитини", реформування початкової школи, що відбувається в Україні, повинно бути пов'язано насамперед із трансформацією класно-урочної системи, сидячо-слухаючої педагогіки, форм взаємодії педагога з учнями, зміни системи оцінювання особистих досягнень учнів. Особливо важливе введення нових активних форм організації занять і мето-

дів навчання, які покликані забезпечити підготовку людини, що дорослішає, до інтеграції у відкрите суспільство.

Рівень емоційного благополуччя наших учнів часто набагато нижчий від їх фізичного здоров'я, і не останню роль у цьому відіграє процес оцінювання. Чинна у початковій освіті система оцінювання не дає можливості для формування в учня оцінювальної самостійності, утруднює індивідуалізацію навчання, є малоінформативною, часто травмує дитину. Повністю зосереджена в руках учителя система оцінювання нерідко стає знаряддям маніпуляції і психологічного тиску, що спрямоване, з одного боку, на дитину, з іншого – на батьків. Останні, своєю чергою, часом мимоволі теж використовують цей засіб для тиску на дитину. Усе це призводить до зниження інтересу школяра до навчання, зростання психологічного дискомфорту в навчанні, тривожності дитини і навіть погіршення її фізичного здоров'я. Ураховуючи негативний вплив оцінювання на здоров'я учнів, науковці говорять про інструктаж із "техніки безпечного оцінювання" для педагогів [3, с. 209].

Коли учні отримують емоційну підтримку і заохочення учителів, академічну підтримку від однолітків, вони успішніше використовують освітні стратегії [7, с. 44]. Якщо ж наголос у навчанні робиться на отриманні оцінки, учні частіше намагаються обдурити, списати матеріал, рідше звертаються по допомогу, уникають партнерства. При зосередженні під час навчання на вирішенні контекстних завдань учні демонструють вищий рівень власної ефективності, а також досягають вищого соціально-когнітивного розвитку, виявляють критичність мислення [6, с.10].

У сучасних умовах школа самотужки не може забезпечити повноцінне досягнення цілей навчання і виховання. Інші соціальні інститути, зокрема сім'я, повинні знайти своє місце в цьому складному процесі, що визначає подальше існування і прогрес суспільства.

Школа доброзичливого ставлення до дитини підтримує, цінує і стимулює участь батьків, мешканців громади в житті школи. Батьківські комітети беруть активну участь у шкільному житті.

У наш час виник новий підхід до школи як співтовариства учнів, учителів, батьків і її найближчого соціального оточення. Формується поняття "шкільне співтовариство", невід'ємними ознаками якого є такі: дорослі виступають в ролі лідера, а не інструктора; викладання ґрунтується на розвитку дітей (з урахуванням їх інтересів, схильностей, здібностей), відповідальності у прийнятті рішень; оцінювання розвитку дитини відбувається в процесі роботи і спостереження за нею.

Для залучення батьків до навчання дітей і перетворення їх на помічників школи розроблені рекомендації, що пояснюють, які загальнонавчальні навички краще розвивати в дітей, як допомагати їм у навчанні, налагоджувати зв'язки між школою і сім'єю [9].

Спеціально створене освітнє середовище – це важлива особливість моделей шкіл, доброзичливих до дитини. Його значущою характеристикою є цілісність. Пітер Сендж, шукаючи зв'язок між англійськими словами "whole" і "health" ("ціле" і "здоров'я", що походять від одного староанглійського кореня "hal"), доходить висновку, що "наш світ нездоровий саме тією мірою, якою ми не здатні бачити його як ціле" [10].

Під цілісним розуміємо освітнє середовище, у якому здійснюється взаємозалежне функціонування всіх його складників як систем, що забезпечує навчання, розвиток і виховання суб'єктів навчально-виховного процесу.

Шлях до цілісності лежить через узгоджену дію внутрішніх потреб дитини пізнати своє оточення, пов'язати себе зі світом. Цілісність знань про світ створюється учнем під час навчальної та самостійної пізнавальної діяльності, розвивається разом із його досвідом. Діючи з реальними предметами, аналізуючи особистісно значущі об'єкти і явища, дитина працює над створенням моделей особистісного освітнього продукту. При цьому інтереси учня, його досвід, освітні цілі виступають важливою складовою навчального процесу.

Навчання – індивідуальний процес, який багато в чому залежить від того, що вкладає в нього дитина. Діти краще вчаться, коли у них є мотивація і їх заохочують до участі в роботі класу. Виникненню мотивації можуть сприяти фізичне середовище, у якому відбувається навчання, допомога вчителя і спільна діяльність із ровесниками. Підвищенню мотивації сприяє самопочуття дітей, а також інтерес до навчання батьків, місцевих співтовариств і держави загалом.

В освітньому середовищі доброзичливих шкіл увага зосереджується на наданні учням можливостей експериментувати з ідеями і знаходити відповіді на питання, що веде до "радіості пізнання" від самостійно зробленого відкриття. Приблизно так само ці школи заохочують "радість викладання", яка виникає в учителя внаслідок використання продуманих форм і методів, що допомагають усім дітям досягати успіхів у навчанні.

Дослідники дійшли висновку, що вчитель повинен бути не стільки "носієм знань", скільки рівноправним партнером навчальної комунікації. Він, як це не парадоксально звучить, приходиться у школу

навчатися, розвивати себе, а для цього йому потрібна комунікація з учнями. Таким чином, ієрархія "учитель-учень" перетворюється на структуру рівноправних стосунків [6, с.11].

Досвід різних країн показує: школи, доброзичливі до дитини, забезпечують мотивацію для вчителів. З огляду на те, що педагоги працюють у класах, які стимулюють навчання, використовують нові методики для підвищення успішності своїх учнів, їх наповнює відчуття гордості за свою професійну компетентність. А оскільки школярі демонструють упевненість у собі і більший інтерес до навчання, їх учителям легше здобути повагу і довіру батьків та місцевих громад. Таке професійне заохочення і визнання можуть мати для вчителів не менше значення, ніж питання заробітної плати і умов праці [12].

Учителю належить ключова роль у досягненні відповідних результатів учнями. Тому професійна підготовка і допомога у підготовці вчителів до виконання цієї важливої місії стає одним із першочергових завдань у школі доброзичливого ставлення до дитини.

Висновки. Доброзичливе до дитини освітнє середовище – це середовище, яке сприяє благополуччю кожної дитини; де кожен відчуває свою приналежність до групи, психологічний комфорт; де педагог виявляє повагу до дітей, цікавлячись їх емоційною сферою, ідеями і їхнім життям; де діти можуть вільно виражати себе.

Серед необхідних умов успішної реалізації моделі доброзичливої школи, без яких інвестування в школи не принесе бажаного результату, можна виділити:

- проектування безпечного, здорового, цілісного освітнього середовища;
- упровадження інноваційних методів роботи в класі, що значно підвищують результативність навчання;
- сприяння співпраці дітей, учителів, батьків, представників громади на шляху реформування освіти;
- створення умов для підвищення якості освіти шляхом мотивації вчителів.

У наш час немає єдиного способу проектування шкільного освітнього середовища. Модель школи може відрізнятися в різних країнах, але спільним знаменником є орієнтована на дитину освіта у безпечному, здоровому і цілісному освітньому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баева И. А. Психологическая характеристика образовательной среды: диагностика и оценка [электронный ресурс] / И. А. Баева. – Режим доступа : ftp://lib.herzen.spb.ru/text/baeva_3_16_26.pdf
2. Баева И. А. Психологическая безопасность образовательной среды: Теоретические основы и технологии создания: автореф. дис. на соиск. ступ. д-ра психол. наук: 19.00.07 / И. А. Баева : Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – СПб., 2002. – 44 с.
3. Власенко В. А. Оценка: цена и ценность / В. А. Власенко // Народное образование. – 2012. – № 5. – С. 208–213.
4. Водолазська Т. В. Вплив освітнього середовища на емоційне благополуччя молодшого школяра / Т. В. Водолазська // Освіта Полтавщини. – 2011. – № 23–24. – С. 39–45.
5. Веб-сайт програми InnoSchool [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://innoschool.tkk.fi/>
6. Заир-Бек Е. С. Понятие "образовательная среда школы" и подходы к ее оцениванию в современных исследованиях / Е. С. Заир-Бек // Постметодика. – 2012. – № 2 (105). – С. 7–11.
7. Куваева Я. В. Архитектура школы будущего: среда обучения / Я. В. Куваева // Народное образование. – 2011. – № 9. – С. 41–46.
8. Общественность и школы, доброжелательные к детям [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unicef.org/turkmenistan>
9. Руководство по школам доброжелательного отношения к ребенку. ЮНИСЕФ [электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unicef.org/education/index_focus_schools.html
10. Сендж П. Пятая дисциплина. Искусство и практика самообучающейся организации / П. Сендж. – Харьков, 2006. – 384 с.
11. Сергеев С. Ф. Психологическая безопасность в образовательной среде / С. Ф. Сергеев, В. А. Якунин // Народное образование. – 2012. – № 6. – С. 163–169.
12. Учителя и школы, доброжелательные к детям. Веб-страница ЮНИСЕФ [электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unicef.org/cfs/index_RisingVoices.htm
13. Школы, доброжелательные к детям, в Туркменистане. Руководство для учителей [электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unicef.org/turkmenistan/cfs_teacher_manual_1.pdf
14. International Conference on Innovative Learning Environments [электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oecd.org/edu/ceri/internationalconferenceoninnovativelearningenvironments.htm>

Цитувати: Водолазська Т. В. Модель доброзичливого до дітей освітнього середовища / Т. В. Водолазська // Постметодика. – 2012. – № 5. – С. 13–17.

© Т. В. Водолазська, 2012. Стаття надійшла в редакцію 24.09.2012 ■